

dr Alicja Koziej
Instytut Filologii Romańskiej
Uniwersytet Marii-Curie Skłodowskiej
w Lublinie

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko

Alicja Koziej

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

- tytuł zawodowy magistra uzyskany 15 lipca 1997 roku w Instytucie Filologii Romańskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie;
- stopień doktora nauk humanistycznych nadany 26 kwietnia 2005 roku przez Radę Wydziału Neofilologicznego Uniwersytetu Warszawskiego na podstawie rozprawy: *Le jeu compensatoire du temps et de l'espace dans la poésie de Saint-John Perse*, napisanej pod kierunkiem Pana Prof. dra hab. Henryka Chudaka (UW)
Recenzenci: prof. dr hab. Zbigniew Naliwajek (UW), prof. dr hab. Jerzy Lis (UAM).

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych

- od 1 października 1997 roku do 1 października 2005, asystent w Zakładzie, a następnie Instytucie Filologii Romańskiej w Lublinie
- od 1 października 2005 roku do chwili obecnej, adiunkt w Instytucie Filologii Romańskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS) w Lublinie.

4. Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.).

a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego

Relations ekphrastiques dans la poésie contemporaine: André du Bouchet et Jacques Dupin

[Relacje ekfrastyczne w poezji współczesnej: André du Bouchet i Jacques Dupin],
Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2017, ss. 176.

ISBN: 978-83-7784-989-7

Recenzent wydawniczy : prof. dr hab. Wiesław Malinowski (UAM)

b) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Moje badania dotyczyły dwóch komplementarnych zagadnień literackich. Po pierwsze, od samego początku pracy na uczelni w kręgu moich zainteresowań pozostawały problemy różnych kategorii estetycznych uwidoczniających się w tekstach literackich, a zwłaszcza w tekstach francuskiej literatury dwudziestowiecznej i współczesnej. Po drugie, prowadziłam studia nad zagadnieniami związanymi ze współfistnieniem tekstu i obrazu. Oba kierunki badań znalazły swoje odzwierciedlenie w książce pt. „Relacje ekfrastyczne w poezji współczesnej: André du Bouchet i Jacques Dupin”.

Podstawowym celem publikacji było wykazanie konieczności odstąpienia od terminu „ekfraz” w przypadku omawiania współczesnych form poetyckich, które zrywają z horacjańskim *ut pictura poesis* oraz z mimetyczną reprezentacją reprezentacji, jaką jest ekfraz tradycyjna. Postuluję zatem zastąpienie skostniałego, wywodzącego się jeszcze ze starożytności terminu, który wciąż może służyć do zdefiniowania pewnych, nawet współczesnych zjawisk literackich, przez bardziej pojemny i otwarty termin „relacji ekfrastycznych”. Występowanie różnych przejawów relacji ekfrastycznych omawiam na podstawie twórczości poetyckiej i eseistycznej dwóch wybitnych przedstawicieli

* W przypadku, gdy osiągnięciem tym jest praca/prace wspólne, należy przedstawić oświadczenia wszystkich jej współautorów, określające indywidualny wkład każdego z nich w jej powstanie.

literatury francuskiej dwudziestego wieku André du Boucheta (1924-2001) i Jacques'a Dupina (1927-2012). Obu pisarzy łączy współpraca w ważnym dla francuskiego rynku wydawniczego czasopiśmie "L'Éphémère", podobna wrażliwość artystyczna oraz, przede wszystkim, porównywalne praktyki poetyckie w ich indywidualnym i subiektywnym pisarstwie o obrazach i z obrazami.

W pierwszej części pracy szeroko omawiam definicje i zakres ekfrazy występujące we współczesnej teorii literatury w kontekście sprzężenia pomiędzy widzialnym i skrypturalnym. Dokonuję przeglądu najważniejszych tez z tego zakresu zawartych w pracach Liliane Louvel, Oliviera Leplatre'a, Nicolasa Wanlina i Bernarda Vouilloux uzupełnionych przypomnieniem istotnych dookreśleń polskich badaczy, m.in. Adama Dziadka i Romy Sendyki. Oprócz określenia intermedialnego miejsca studiów nad ekfrazą, przywołuję już sformułowane i formułuję własne wątpliwości związane z uzasadnionym kontynuowaniem użycia terminu „ekfaza” w stosunku do nowoczesnych zjawisk literackich. W drugiej połowie dwudziestego wieku widoczne stają się znamiona wyczerpania pewnych form literackich, które odnawiają się jednak w nowym kształcie. Do takich form należy bez wątpienia tradycyjna ekfaza, której przejawy ulegają znacznym przeobrażeniom otwierając tym samym drogę nowym formom, które w tej pracy określam mianem tekstów ekfrastycznych. Odrzucam, przede wszystkim, praktykę „tłumaczenia” i „czytania” obrazu przez tekst literacki oraz przytaczam poetyckie praktyki zrywające z tradycyjną dychotomią pomiędzy linearnością tekstu i czasowością obrazu. Słowo, choć często towarzyszy obrazowi, nie może go zastąpić ani go sobie podporządkować. Obraz jest niezależnym obiektem artystycznym stawiającym opór dla stworzenia wspólnej miary dla dwóch różnych systemów, jakimi są system znaków językowych i system znaków wizualnych. Liliane Louvel w przywołanej w publikacji książce *Le tiers pictural* (2010) wykazuje, że współczesny obraz stawia opór językowi i nie pozwala mu się wchłonąć. O ile istnieją powiązania pomiędzy tekstem a obrazem, są one wynikiem „iluzji językowej” (Nicolas Wanlin) i każde słowne odwołanie się do obrazu jest przekształceniem i odejściem od jego prawdziwego, wizualnego znaczenia. Ponieważ transpozycja jest przekłamaniem, należy traktować tekst ekfrastyczny jako artystyczny wyraz emocji wywołanych zetknięciem z dziełem sztuki a każde z medium można poddać analizie jedynie przy pomocy narzędzi, które są mu właściwe. Teksty ekfrastyczne przejmują walory wizualne obrazu, co, jak udowadniam, przyczynia się do zatarcia granic gatunkowych pomiędzy poezją a esejem

krytycznym. Sami pisarze dążą również poprzez deklaracje oraz samą praktykę poetycką i edytorską do zniesienia podziałów na twórczość „czysto” poetycką i krytyczną podkreślając spójność ich własnego spojrzenia na obrazy.

Poezja ekfrastyczna porzuca deskrypcyjność jako próbę oddania obrazu w literaturze dostrzegając jak bardzo potencjał obrazu wykracza poza jego namacalną, widzialną przestrzeń. Ekfraz, przynależąc do literatury a nie do krytyki sztuki, wpływa na odbiór dzieła sztuki, przesuując często jego granice. Aktualna ekfraz nie opisuje obrazu, lecz dokonuje przemiany znaków wizualnych w znaki językowe dokonując tego, co Liliane Louvel określa mianem „transpozycji intermedialnej”, w której główną rolę odgrywa subiektywne, indywidualne spojrzenie poety na dzieło sztuki. Należy zatem odrzucić koncepcję „czytania” utworu plastycznego przez teksty literackie, nawet jeśli sami poeci odwołujący się do obrazów, rzeźb czy rysunków używają takich słów jak „czytać” czy „lektura”. Zjawisko, które świadczy raczej o chęci zaznaczenia bliskości pomiędzy sztuką wizualną a literaturą, nie zakrywające jednak świadomego postrzegania przez poetów odmienności obu systemów.

Oprócz porzucenia idei odnalezienia ekwiwalentów językowych dla reprezentowania dzieła sztuki, współczesna ekfraz nie opisuje jednego, konkretnego obrazu a ekfrastyczność wyraża się również w zapisie tego, co Olivier Leplatre określa jako ukryte możliwości obrazu, ale także w zapisie doświadczenia istnienia w widzialnym sfery, której nie można nazwać. Relacje ekfrastyczne stają się zatem miejscem spotkania wizualnego i skrypturalnego umożliwiając wzmocnienie znaczeń, ich „estetyczne przesylenie” (L. Louvel). Pisarstwo André du Boucheta i Jacques’a Dupina, stanowiące w swych licznych przejawach zapis zindywidualizowanego odbioru sztuk plastycznych, jawi się zatem jako przykład takiego podejścia do sztuki, w którym pisanie o obrazach staje się pisaniem z obrazami. W tym kontekście wybór twórczości obu poetów jako podstawowego korpusu do przeprowadzania analiz nie jest przypadkowy. Odzwierciedla bowiem wieloletni, intensywny dialog prowadzony na różnych płaszczyznach przez obu twórców ze sztukami plastycznymi, dialog, który w żaden sposób nie ogranicza się do mimetycznego naśladownictwa sfery wizualnej lecz jest poetycką wykładnią dzieła sztuki. W tym miejscu przywołanych zostaje wiele przykładów na świadome odrzucenie opisu i reprezentacji przez poetów francuskich oraz przekraczanie granic samej ekfrazy jak i obiektywnej krytyki dzieł sztuki. Z punktu widzenia formalnego, tekst ekfrastyczny nie wywodzi się z jednego,

konkretnego dzieła sztuki, lecz jest wynikiem spotkania poety z twórcą i jego twórczością, lub, przynajmniej, z jej częścią. W ten sposób uzasadniam konieczność rozszerzenia definicji ekfrazy, obecnej również w tekstach mających znamiona poetyckich monografii, czego elokwentnym przykładem są książki poświęcone przez André du Boucheta Alberto Giacomettiemu (*Qui n'est pas tourné vers nous*, 1972) lub ekfrastyczna publikacja Jacques'a Dupina inspirowana twórczością Antoniego Tàpiesa (*Matière d'infini*, 2005). Wyjaśniam także powody, dla których współczesny tekst wywodzący się z obrazu rezygnuje z opisu, co koresponduje z dwudziestowiecznymi tendencjami w sztukach plastycznych polegającymi na zerwaniu z mimetycznym przedstawianiem świata, na rzecz pewnej jego fabularyzacji.

Spojrzenie poetów ulega także przeobrażeniu poprzez odejście od ścisłego trzymania się konkretnej przestrzeni plastycznej, dominują praktyki związane z dystansowaniem się, z poszukiwaniem innego wymiaru i głębi, z przekraczaniem fizycznych ram obrazu. W kolejnej części książki („Odrzucony opis”) omówione zostały przejawy zerwania z tradycyjnym pojmowaniem granic obrazu jako przestrzeni skończonej i widzialnej. Współczesna poezja, w dwóch przeciwstawnych lecz komplementarnych postawach: inspekcji przestrzeni plastycznej i oderwaniu się od niej, wprowadza do ekfrazy m.in. zagadnienia związane z obecnością obrazu, jego głębią, budowaniem żywych relacji do rzeczywistości i widza, z eksploracją śladu i pustki w przestrzeni malarskiej. Tak pojmowana ekfaza rozszerza także przestrzeń dzieła sztuki poprzez zainteresowanie materią, nośnikiem obrazu, punktem wyjścia projektu artystycznego, gestem twórczym, czy warsztatem pracy. Tym samym to, co jest w tekstach wizualne nie wynika z tego, co jest widziane, lecz z tego co jest oczekiwane, bardziej potencjalne niż realne. Uwidacznia się tutaj dążenie współczesnej literatury do oddania sztuk plastycznych w ich autentycznym, pełnym intensywności działaniu, a nie w tym, co jest związane tylko z postrzeganiem. Jest to główna przyczyna, dla której André du Bouchet i Jacques Dupin w swym pisarstwie z obrazami przyznają materii, nośnikom, w tym materiom i nośnikom, które sami preferują, a które niekoniecznie w tym samym stopniu są obecne w obrazie (jak powietrze w przypadku Du Boucheta), równie lub nawet bardziej aktywną i decydującą rolę, co powierzchni artefaktu plastycznego. Podobną pozycję we współczesnych tekstach ekfrastycznych zajmuje też wykorzystanie przez poetów teoretycznych wypowiedzi artystów plastyków na temat ich własnej twórczości.

Praktykom tym towarzyszy kryzys wiary w spojrzenie jako najważniejsze obiektywne źródło wiedzy o obrazie. Tej problematyce poświęcam trzeci rozdział pracy („Relacje ekfrastyczne”). Przeprowadzona analiza utworów ekfrastycznych w ich relacji z obrazami wykazała ciągłe dążenie obecne w poezji Du Boucheta i Dupina do odkrywania niewidzialnego w plastycznym artefakcie. Wskazano także sposoby sprzężenia związków pomiędzy światem, tekstem i obrazem a także definiowaniem poezji z perspektywy specyficznych odbiorców obrazów, jakimi są sami poeci. Istotniejszym okazuje się samo doświadczenie spotkania z obrazem, który staje się nadrzędną rzeczywistością, do której odwołują się poeci. Sztuki plastyczne stają się tym samym głównym i niezbędnym elementem bogatej relacji ze światem i Innym. Nowoczesny tekst ekfrastyczny jest zatem przede wszystkim zapisem tego doświadczenia, uwidaczniając jednocześnie, w jaki sposób formuje się specyficzna praktyka poetycka poddana stałej relacji z obrazem i w jaki sposób poeci bronią swoich indywidualnych postaw, by nie pozwolić na wchłonięcie ekfrazy – należącej przecież do literatury – przez świat obrazów. W tym podejściu obiektywny opis obrazu jawi się jako nieuzasadniony, a tekst ekfrastyczny dąży do zaangażowania czytelnika nie tyle po stronie obrazu, co po stronie pisarstwa. W nowoczesnym tekście pisanym z obrazem akcentuje się nie to, co widzialne, lecz to, co pozostaje (często intencjonalnie), nieznanne, nieodkryte, niedokończone, nieuchwytnie i w szczególności to, czego nie można wyrazić przy pomocy słów. Tak ujęte relacje ekfrastyczne uwidaczniają postawy związane z identyfikacją artystyczną poetów, z asymilacją widzialnego w tekście oraz ukazują współczesną potrzebę respektowania przez język autonomii obrazu stawiając na pierwszym planie istnienie w widzialnym sfer nieodkrywalnych, nieuchwytnych i nieskrypturalnych.

W zakończeniu zbierającym wnioski z poprzedzających rozdziałów zwraca się uwagę na znaczenie dla samej praktyki poetyckiej i dla naszego postrzegania obrazu stosowania ekfrazy w jej nowoczesnej formie, jakim jest tekst ekfrastyczny.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Na pozostały dorobek naukowo-badawczy składają się autorstwo monografii, współautorstwo monografii, artykuły naukowe, referaty wygłoszone na konferencjach naukowych (wszystkie wymienione prace w języku francuskim) oraz tłumaczenia prac naukowych z zakresu historii pieniądza, które również ukazały się drukiem. Przed doktoratem opublikowałam 4 artykuły naukowe.

Współistnienie tekstu i obrazu analizowałam już wcześniej w serii opublikowanych artykułów i wystąpień na konferencjach w Polsce i zagranicą. Ekfrastycznej twórczości André du Boucheta, jego zmaganiom z „opornym” obrazem, poświęciłam artykuł będący pokłosiem referatu wygłoszonego w 2007 r. na konferencji *Quand les écrivains se font critiques des autres arts*, zorganizowanej przez Université de Strasbourg („André du Bouchet spectateur d’une peinture « réfractaire »”). Twórczość tego pisarza omawiam również w artykule „Le pouvoir d’assimilation. Le sujet bouchetien et son autre” (czasopismo: *Opera Romanica*). Również o poezji André du Boucheta, tym razem z perspektywy oczekiwań i wyrażań afektywnych, piszę w moim artykule „L’horizon des émotions chez André du Bouchet” (*Parler des émotions entre langue et littérature*, A. Krzyżanowska, R. Jakubczuk (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin, 2011, ss. 255-263).

Eksploatację znaku językowego, słowa i tekstu przez malarzy i zagadnienie wchłonięcia słowa przez obraz oraz zawładnięcia obrazem przez słowo badałam na przykładzie twórczości Joana Miró (referat: *Calligraphie et gribouillis dans un livre de poèmes*) przy okazji prestiżowej konferencji pt. „Fusion des sens. La synesthésie dans le texte et l’image” zorganizowanej w 2014 roku przez Université de Bourgogne w Dijon. Zbliżonej problematyce wielokrotnego wykorzystywania obrazu i słowa oraz nadawania im nowych znaczeń wraz ze zmianą kontekstu, tym razem w obrębie książki artystycznej, poświęcony jest mój artykuł opublikowany w 2013 r. o roli tekstu w książce artystycznej francuskiego malarza Pierre’a Alechinsky’ego („Les récidives de l’image. Pierre Alechinsky et son livre”, [w:] *Recyclage et décalage. Esthétique de la reprise dans les littératures française et francophone*, R. Jakubczuk, A. Maziarczyk (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin, 2013, ss. 329-336).

Strategiom związanym z manipulowaniem obrazem w tekstach mu towarzyszących zajęłam się omawiając twórczość Pascala Quignarda (referat: „Les images et leur mythologisation dans l’œuvre de Pascal Quignard”) w trakcie konferencji zorganizowanej w 2011 r. przez Uniwersytet w Madrycie („Myth and Subversion in the Contemporary Novel », Universidad Complutense).

O aspektach związanych z powstawaniem obrazów w ścisłym dialogu z twórczością poetycką piszę omawiając inspirowane przez poezję Guillaume’a Apollinaire’a grafiki Jana Dobkowskiego traktując je jako specyficzne, graficzne tłumaczenie dzieł Apollinaire’a („*Le Bestiaire ou Cortège d’Orphée* illustré par un peintre polonais”). A tematowi

wizualności i gestu poetyckiego w poezji Blaise'a Cendrarsa inspirowanej sztuką plakatu i przestrzenią warsztatu malarskiego poświęciłam artykuł „Du cataclysme à l'émerveillement. Le spectacle dans l'imaginaire de Blaise Cendrars” (*L'Imaginaire poétique de Blaise Cendrars, études réunies par Henryk Chudak, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, ss. 177-191*).

Materialny i wizualny aspekt książki liberackiej oraz doświadczeń związanych z jej odbiorem omówiłam na konferencji zorganizowanej przez Uniwersytet w Paryżu (*La littérature face à l'image. Insertions, bricolage, répertoires, Université Paris-Est Créteil, Paryż, 2012, referat: „À la recherche de l'intégralité: le cas de la « liberature »”*), propagując tym samym polską liberaturę i polskie badania naukowe poświęcone temu nowoczesnemu zjawisku występującemu w literaturze polskiej i światowej.

W ten zakres badań wpisuje się również autorski wniosek o grant do Narodowego Centrum Nauki, z którym wystąpiłam w 2011 r. z projektem pt. *Wizualność we współczesnej francuskiej książce poetyckiej jako dialog sztuki słowa i obrazu* (nr 169773). Jego głównym celem, w założeniu, było ustalenie relacji między tekstem a przestrzenią wizualną, w jakiej on występuje.

Kategoriom estetycznym, stanowiącym drugi, komplementarny, kierunek moich badań poświęciłam m. in. artykuł na temat efemeryczności w poezji francuskiej pt. : „Bulles, air, vent”, opublikowany w 2006 roku w czasopiśmie *Figures de l'Art. Revue d'Études Esthétiques* (Pau, Francja). Dwudziestowieczny paradygmat codzienności został przeze mnie odczytany z perspektywy rytualizacji, sakralizacji i poetyki żałoby w poezji Jacques'a Roubaud : „La sacralisation du quotidien. Quelque chose noir de Jacques Roubaud”, [w:] *Quotidien, III Dies Romanicus Turicensis*, Shaker Verlag, Aachen 2009, ss. 371-382. Również o poezji Jacques'a Roubaud jako twórcy nawiązującego w ludyczny sposób do kategorii piechura w literaturze francuskiej piszę w artykule „Jacques Roubaud ou la poésie à l'usage exclusif des piétons” [w:] *Pratiques itinérantes*, Laurent Buffet (red.), Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2011. Poetyka lotu, wznoszenia się i dominacji została przeze mnie omówiona w twórczości Saint-John Perse'a w artykule "Le Maître des hauteurs de Saint-John Perse" (w : *Images, symboles, mythes et poétique de l'ascension/envol, études réunies et présentées par Barbara Sosieñ, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2007, ss. 141-145*).

Moje badania nie ograniczają się jedynie do poezji francuskiej, stąd też część artykułów podejmuje interesujące mnie zagadnienia we współczesnej prozie francuskiej. Mój artykuł « Le goût de prononcer un nom sordide. Pascal Quignard et l'effroi du beau » (w : *La Rencontre. Études sur l'œuvre de Pascal Quignard*, A. Koziej, J. Rachwalska von Rejchwald (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin, ss. 46-55.) omawia kategorię sordidissima, znajdującą się w centrum zainteresowań wybitnego francuskiego pisarza Pascala Quignarda. Praktykom podporządkowywania obrazu literackiego fabule i postaciom literackim poświęciłam artykuł o Patricku Modiano. Z kolei zjawisko poetyzowania wrogiej przestrzeni miejskiej definiuję na przykładzie powieściopisarstwa Jeana Echenoz, w artykule « La dystopie urbaine dans *Au piano* de Jean Echenoz ».

Byłam pomysłodawcą i wraz z dr hab. Jolantą Rachwalską von Rejchwald (UMCS) w 2011 r. zredagowałam pierwszą w Polsce monografię poświęconą Pascalowi Quignardowi zbierającą głosy młodych polskich naukowców pracujących w różnych ośrodkach naukowych: *La Rencontre. Études sur l'œuvre de Pascal Quignard* (Wydawnictwo UMCS, Lublin). Monografia ta spotkała się z bardzo dobrym przyjęciem samego Pascala Quignarda (życzliwy list Quignarda dołączony w załączniku). Także z J. Rachwalską von Rejchwald w 2006 r. występowałam o grant zespołowy Rektora UMCS ds. Nauki, pt. *Lapidarium codzienności. Antologia współczesnych opowiadań francuskich*. Projekt ten był poświęcony kategoriom szczegółu i fragmentaryczności we współczesnej literaturze francuskiej.

Jestem także autorką monografii, która powstała na podstawie rozprawy doktorskiej rekomendowanej do druku przez Recenzenta prof. dr hab. Jerzego Lisa (UAM): *L'Imaginaire de Saint-John Perse*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, 150 s., ISBN: 978-83-227-2862-8.

Uzupełnieniem omówionego wyżej dorobku naukowo-badawczego są zrealizowane przeze mnie inne artykuły naukowe, prace redakcyjne oraz tłumaczenia prac naukowych, których pełen wykaz zamieściłem w stosownym załączniku. Uczestniczyłam w konferencjach naukowych w Polsce (Warszawa, Kraków, Lublin) oraz zagranicznych (m.in. Paryż, Zurich, Madryt, Brno).

Moje cele badawcze na najbliższą przyszłość koncentrują się w dalszym ciągu na problematyce wizualności w literaturze francuskiej dwudziestego i dwudziestego pierwszego wieku.